

БЪРСЯЦИТЕ (БЕРЗИТИ / БУРДЖАНИ) – БАРСИЛИТЕ, ИЛИ ДРУГИТЕ БЪЛГАРИ И ЕДИНСТВОТО НА ДВЕТЕ БЪЛГАРИИ В МИЗИЯ И МАКЕДОНИЯ ПРЕЗ VII – IX ВЕК

Ж. Войников

Традиционно берзитите се смятат за славянско племе, обитавало земите на Северна и Централна Македония, в района на съвр. градове Дебър-Охрид-Битоля – Прилеп – Крушево – Велес. Съобщени са първоначално във византийския източник “Чудесата на св. Димитрий” във връзка със славянско нападение над Солун около 620 г., осъществено от: “Народът на славяните, в безчислено множество, състоящо се от драговити, сагудати, велегезити, ваюните, берзити (βερζήται) и др.” (ГИБИ-3, стр. 128-129)

Теофан Изповедник също ги споменава в 774 г., във връзка с опита на бълг. владетел кан Телериг да завземе Берзития и да пресели населението и в България. Също в твърде спорен за тълкуване текст, отнасящ се за 799 г. (6291, от сътв. на св.), във връзка с организирания заговор срещу императрица Ирина (790-797 г., регентка, до 802 г. еднолич. упр.), целящ да я свали и да постави на трона един от синовете на покойния император Константин (Константин V Копроним), които били заточени в Елада, Теофан казва че “В месец март, 7 индиктион, Акамир архонта на славяните във Велзития (Βελζητίας ἀρχων), подтикнат от жителите на Елада...” подкрепил заговорниците. (ГИБИ-3, стр. 274, 278) Тук по всяка вероятност става дума не за берзитите и Берзития, както се смята, а за друго племе – велегезитите. Шафарик приравнява берзити с велзити (белзити), като изопачен запис на един и същ етноним, а М. Дринов съвсем правилно смята, че това са различни племена, берзитите са обитавали Македония, а велзитите (велегезитите?) – Тесалия, тъй като са били в контакт с жителите на Елада. Именно велегезитите (Βελεγεζίται) са обитавали Тесалия.

Според разпространеното мнение в сръбската и “македонска” литература, берзитите са славянско племе, чийто едноименни родственици, Баварският географ (IX в.) е отбелязал като “веризани” или “веричани” и съобва че имали 10 града: “Verizane ciuitates X” Местоположението им е неясно, обикновено ги поместват в района на Ерфрут-Прага-Краков. Според полските и чешките учени, подобна връзка е невъзможна, за тях веричаните (Wierczanie) са съвсем друго племе, обитавало по течението на р.Варта (Stanisław Rospond). Други учени (Stanisław



Zakrzewski, Janina Kamińska, Władysław Łosiński, и др.) го четат Wierzycanie и го свързват с р. Вержица (Wierzycza) в района на Гданск. Чешки учени (Jerzy Nalepa и др.) свързват латинското наименование “Verizane” като предаване на слав. Bierdzany, и го свързват с района на гр.Бърдо.

Общоприето е съвр. етнографска група “бърсяци” – македонски българи, обитавачи централните и

западните райони на БЮРМ, да се смятат за потомци на берзитите, а самото название “берзити” не е нищо друго, освен неточно предаване на трудното за произнасяне за гръцкото ухо, название “бърсяци”.

Арабските извори дават твърде интересно предаване на названието Берзития като Бурджан. В “Худуд ал алам” (“Граници на света” анонимно съчинение, писано в 982-83 г.) има интересно съобщение за Березития (наречена Бурджан), като провинция на Византия и за българите в Дунавска България, в главата посветена на Рум (Византия): “16. Бурджан (Burjan) – провинция в областта наречена Бракия (B.rqīya, т.е. Тракия, предвид гр. предаване с Θ); това е благодатно място, облагодетелствано от природата, но имащо малки богатства. Като цяло това е степ и обработваеми земи. Има много речни води. Това е част от ар-Рум (Византия) и (народът и) плаща харадж (данък) на царя на ар-Рум...”. След описанието на славяните, които са християни и поданици на ар-Рум, се дават сведения за Българското царство: “18. Българи (Bulgharī) – това е името на народа, живеещ в планината Булгари (Стара планина, Балкана) намираща се на северозапад от Рум. Те са неверници и също са румийци (т.е. християни), но са в непрекъсната война с останалите румийци. Тези българи са планински жители, които владеят много поля и голямо количество стада...”.¹ В случая авторът е ползвал по-стари данни от времето когато Берзития все още не е част от България.

Ат Табари смесва българи и бурджани, за разгрома на арабите от кан Тервел в 718 г., той пише: “... в година 98 [по хиджрата на пророка] бурджаните нападнали Маслама бен Абд ал-Малик...”.

Друг арабски автор Муслим ал Джарми който е бил пленник във Византия около 845 г., описва подробно земите на Империята, нейната история, владетели, основните пътища, и народите които я заобикалят: Бурджан (Березития), Абар (Авария), Бургар (Дунавска България), Сакалиба (Склавинийте) и Хазар (Хазария). Масуди (X в.), който ползва труда на Джарми, съобщава за похода на император Теофил срещу арабите в 837 г.: “В тази година 223 по хижрата, настъпи Туфил (Теофил), царят на ромеите със своите войски и с царете на Бурджан, Бургар, саклабите и другите [народи]...”. През 837 г. в Родопите избухва въстание на славяните срещу византийската власт. Българският кан Персиян нахлува в ромейските предели и присъединява Македония и Беломорска Тракия към България. Император Теофил е безсилен да го спре, тъй като е започнал война с арабите. Вместо това подтиква сърбите да влязат във война с българите. Т.е. няма данни българите и “бурджаните” (березитите) да са били съюзници на Теофил, което показва, че арабския автор е отразил неточно събитията. Интересното в случая е, че авторът съобщава бурджаните като народ отделен от бургарите (българите) и сакалибите (славяните).

Допълнителна информация за тези събития дава Михаил Сирийски в своята “Хроника”: [507]... в 1140 г. (при гърците – 829 г. от н.е.) умрял Михаил III (820 – 829 г.) [508], ромейският цар, и се възцарил Теофил. Българите му се подчинили, подобно на арабите-курданае. Курданае били грабители, от езическа вяра...”²

¹ Hudud al-Alam. The Regions of the World. A Persian Geography 372 A.H. — 982 A. D./Tr. and expl. by V. Minorsky (превод на руски): <http://odnapl1.yazyk.narod.ru/hududalal.htm>, главата Рум (Византия) <http://odnapl1.yazyk.narod.ru/hud42.htm>

² МИХАИЛ СИРИЕЦ “ХРОНИКА”: http://www.vostlit.info/Texts/rus4/Mychel_Syr/frameotryv1.htm, текстът е от: Гусейнов Р. А. Сирийские источники XII-XIII вв об Азербайджане. Баку. АН АзССР. 1960 г.

Курданае са шийтска секта която вярва в идването на Махди (което ще съвпадне с второто пришествие на Иса или Исус) пророкът който ще се възцари над мюсюлманите. Бар Хебреус, също сирийски автор казва за тях: “По това време курданае, мюсюлмански народ, въстали против арабите, защото там се е появил техен цар, [дълго]очаквания Махди. Този човек сложил покривало на лицето си, и се самопровъзгласил за “Христос” и “Св. Дух”. И тълпи от хора се събрали около него и го последвали и той се укрепил в планините на страната Кардеуайе...”. Т.е. става дума за въстание срещу арабите в Кюрдистан. Впоследствие въстаниците са отблъснати към Армения, и тъй като подложили на грабеж страната били разгромени от Сахак Багратуни, владетелят на Тарон, който убил предводителят им. Останалите курданае били обединени от Бабек³, който продължил въстанието на територията на съвр.Азърбайджан (изв. като движение на хурамитите). След като Бабек бил победен, много от привържениците му избягали във Византия при Теофил (който ги заселва по р.Вардар, т.нар. турки-вардариоти⁴). Бар Хебреус продължава: “И много от тях избягали при Теофил, царят на ромайе (ромейте) и булгарайе (българите), който също му се подчинявали. И той събрал булгарайе и те излезли на стан срещу града Зубатра⁵, който отворил вратите си. Но Теофил убил много от жителите му, опожарали го и отвлякъл много жени и девойки и го напуснал. После арабите го построили отново⁶. Въпр. поход става в 837 г., след Запетра, Теофил напада и разграбва Армения. След като се справят окончателно с хурамитите, в 838 г., подкрепени и от арменците, арабите прогонват византийците и завладяват гр.Аморей. Кой са въпросните българи, едва ли са поданици на кан Персиян? По-вероятно това са намиращите се в Македония Куберови българи, които заедно с березитите (бурджан), са васални на Византия, и като такива участват в похода на Теофил, преди Персиян да ги присъедини към България.

Ибн Саид⁷, арабски географ от XIII в., съобщава следната легенда: “На запад от Босфора се намира града Ал Кустантиния, който бил построен от Константин, основателя на християнството. Землището на града се намирало в пасищата на царя на Ал Бурсан. Константин успял да измами царя на Ал Бурсан и да построи града в земите му. И след това царя на Ал Бурсан, който не бил в състояние да се противопостави на Константин – загинал”. Ибн Саид дава подробности за това как той е загинал: “На северозапад от Ал Кустантиния се намирал гр.Бурсан, столица на този народ (бурсан / бурджан). Земята на бурсаните била завладяна от алманите

³ Палак Хорамдин, персиец, който вдига антиарабско и антиислямско въстание на територията на съвр. Азърбайджан, Кюрдистан и Западен Иран. Хурамитското учение е дуалистично, в основата е борбата между Доброто и Злото, Светлината и Мрака и като съдържание е било смес между маздакизъм, зороастризъм, християнски и мюсюлмански елементи. Те признавали Адам, Аврам, Мойсей, Исус и Мохамед като различни превъплъщения на Бога.

⁴ самото название “турки” не е много правилно, тъй като хурамитите са преди всичко иранци, перси, мидийци, кюрди от Западен Иран. Най-вероятно тяхното дуалистично учение е оказало основно влияние за възникането на по-късното богомилство! По-късно към тази колония са заселени и маджари, а които през X-XI в. византийските автори наричат “турки”.

⁵ изв. още като Созопетра или Запетра, сега Хишн Зибатра (Hişn Zibaṭra), намира се на изток от Мелитена (Малатия).

⁶ Bar Hebraeus' Chronography. X The Kings of the Arabs.: <http://rbedrosian.com/BH/bh18.htm>

⁷ Али ибн Муса ибн Саид Ал-Магриби (1213 – 1286 г.) е арабски географ, историк, поет и пътешественик, роден и израствал в Испания - Андалусия (тогава под арабска власт). Пътувал е из цяла Европа, от Скандинавия до Армения, посещавай владенията на Хулагу и Индия. Основният му труд се нарича “Kitab al-Jughrafiya” или “География”. Написал е и “История на Магриб”. Повлиян е от трудовете на Ал Идриси.

(алемани – германци, в по-широк смисъл, западноевропейци, католици) и повече за тях не се чуло нищо”. Ибн Саид уточнява че тогава управлявали в Ал Кустантиния Ал Ашкри (т.е. династията Ласкарис в Никея) и освен това съобщава за град (страна) Б.р.гадан, който се нарича още и Бургар. Т.е. Бурсан (Берзития) е отделна област (страна) от Б.р.гадан (България).

Сходна информация дава и Абу-л Фида⁸, географ от XIV в.: “Буршан – това е страната на народа който се нарича Бурджан. В стари времена те (бурджаните) са притежавали голяма слава и могъщество. Но били нападнати от Ал Алманийя, които ги победили и изтребили, така че днес не е останали нито един човек от тях...”. (СХ-БИЕ) В случая по време на кръстоносните походи, в началото на XIII в. България е във възход, цар Калоян разгромява кръстоносците при Одрин в 1205 г., а Берзития отдавна не съществува като отделна държава или област, и е част от България. Предполагам, че арабозичните автори са представили по-стари събития и са ги смесили с кръстоносните походи. Въпросните Ал Алманийя, вероятно са скандинавските наемници на византийска служба, водени от Харалд Хардрад⁹ които разгромяват българските въстаници на Петър Делян в 1041 г. Въстанието избухва именно в Берзития (Северна Македония), Косово, Поморавието, които тогава се наричат “катепанат България”. (СХ-БИЕ)

Също така е известно, че арабозичните автори с термина “бурджан” наричат и още една област – Барсилия в Кавказ, и нейното население – народа барсили. Ибн Хордадбех¹⁰ разказва че във времето на Арташир Папакан (220 – 240 г.), основателя на Сасанидската династия, сред пограничните държави на Иран, е и земята на Бурджан-шаха. Той е поставен редом с Кушан-шаха, Арманийан-шаха (владетеля на Армения), Азарбазган-шаха (владетеля на Азърбайджан), Сиджистан-шаха (владетеля на Сисакан / Сисган, у Захарий Ритор или Сюник), Туран-шаха и др. Отговор на въпроса къде е било местоположението на царство Бурджан дава един от ранните арабски историци Якуби (края на IX в.) в своята “История”. В главата “Царствата на Севера”, описваща народите на Кавказа и Закавказието, той изброява подред: “...Бурджан, Дейлем (дейлемците), Табар (Табарсаран), Тилсан (талишите), Джилян (Гилян), Филан (лбините / лпините или Кавказка Албания / Алуанк), Алан, Хазар, Дуданийа (Дидо, дидойците), Арман (Армения)...” Сравнявайки с съобщението на Ибн Хордадбех, се вижда че народът

⁸ Абу-л-Фида Исмаил ибн (ал-Афдал) (1273 – 1331 г.) е кюрд по произход. Проявява се в борбата с кръстоносците, за което получава от султан ан-Насир Мухамед, владението Хам в Сирия. Историк и географ, основните му съчинения са “Кратка история на човешкия род” (Мухтасар фи тарих ал-башар) и “Устройство на страните” (Таквим ал-булдан).

⁹ Харалд III Сигурдсон (род.1015, крал от 1046 – 1066 г.). Полубрат на норвежкия крал Олаф II (Харалд е син на Аста и богатая земевладелец Сигурд Сир (Прасето – наричан така защото предпочитал да обработва земята, вместо да се занимава с грабеж), а Олаф II е от първият и мъж – Харалд Гренски (Гренландски). През 1031 г. заминава при киевския княз Ярослав Мъдри и постъпва на служба. (Ярослав е баджанак на Олаф II). След това заминава за Константинопол и става наемник на императора. Със своите викингски отряди взема дейно участие в разгрома на въстанието на Петър Делян, после отново се връща в Киев и се жени за Елисавета, дъщеря на Ярослав Мъдри. Връща се в Норвегия и принуждава племенника си Магнус I (Добрия), който е син на Олаф II, да го признае за съвладетел. След смъртта на Магнус I (1047 г.) във войната с датчаните, става едноличен владетел. В 1066 г. прави опит да завладее Англия но е разгромен от съименника си, английския крал Харолд II, в битката при Стамфорд Бридж, където и загива. Няколко седмици по-късно, на свой ред Харолд II претърпява поражение и загива в битката при Хейстингс, а Англия е завладяна от норманите (пофренчените викинги) на Вилхелм Завоевателя.

¹⁰ Ибн Хордадбех. Книга путей и стран / Пер. и комм. Н. Велихановой. Баку, 1986. стр.61. http://www.indostan.ru/biblioteka/3_2707_0.html

“бурджан” е обитавал в Кавказ, а не както се предполага¹¹ – на изток от Иран, макар че и там се открива сходен етноним! Съобщението на Якуби ясно посочва това местоположение. Йакут ар-Руми¹² в своя енциклопедичен речник “Муджам ал-булдан” има статия “Бурджан” където съобщава: “Бурджан е област на Хазария”.

Ал Балазури, съобщава, че при сключването на антиефталитския съюз с тюрките, “царят на царете” шахиншах Хосров Ануширван и “ханът на хановете” каган Синджибу (Истеми) се срещнали в местността ал Баршалия в Кавказ. И тъй като шахът нямал доверие на тюрките, след това издигнал стената “Баб ал-Абваб” (Дербент), за да раздели, владенията на Ирана и Туран (Тюрксия каганат). Строителството на Дербентската стена е започнато по-рано от Йездигерд II (439 – 457 г.), а Ануширван е довършил това начинание.

Ибн ал-Асир разказва за разгрома на ефталитите (в средата на VI в.) от сасанидския шах Хосров I Ануширван, и съобщава, че: “След като уредил своите дела, той (Хосров) воювал с Фергана, после се върнал, завладял Бурджан и построил градовете Шабиран, Маскат и Баб ал-Абваб (Дербент, в Източен Кавказ, разделящ Азърбайджан от Дагестан, др. градове също са в Дагестан). И нарекъл този [град] “Врати” защото от него започвал пътя през прохода към планината”. Табари пише още по-определено: “Ануширван нападнал Бурджан, и като се върнал оттам построил Баб ал-Абваб (Дербент)...”.

Интересни сведения за “бурджаните” дава Ал Масуди¹³, в разказа си византийския император Константин. Преди да приеме християнството Константин воювал в Мала Азия с бурджаните. И тъй като войната завършила успешно за него, решил да приеме християнството.

Арменските и сирийските извори посочват барсилите, като живеещи съвместно с българите и хазарите. Барсилите са често споменавани сред “хонските” племена нападащи Закавказието, от арменските и грузинските извори. В един от преписите на “Ашхарацуиц” се казва че съпругата на хазарския каган обикновено е от народа на барсилите.

Арабските извори съобщават, че “берсула” е едно от трите основни племена формирали волжките българи. Ибн Фадлан (922 г.), Гардизи (XI в.) посочва, че волжките българи се делят на три рода берсула, аскал, булгар. В „Худуд Ал Алам” (982 г.) са посочени берзула, ашкил и булгар. Т. Симоката в своята “История” ги посочва като “барслет”. Теофан Византиец съобщава че “хазарите са голям народ, излязъл от вътрешността на Берзилия, страната известна като “Първа Сарматия”.

Псевдо-Захарий (преводачът на Захарий Ритор), в средата на V в., нарича Барсилия: „Базгун” (bzgwn) **بازگون** е земя със (свои) език, която достига и се простира до “Каспийските врати” (Дарял) и морето, които се (намират) в хунските (hwny) **هون** предели.”, т.е. от Дарял до Каспийско море. Самите „барсили” са посочени под формата багарсик (b`grs`q) **بگرسق**. (ZM-SyCh, Book 12, CHAPTER VII)

В „Ашхарацуиц” барсилите са посочени като типичен скотовъден народ, извършващи сезонни миграции към делтата на р.Волга: „...В средата на тази реки

¹¹ вж. П. Голлийски. Българите в Кавказ и Армения (II-X в.) С. 2006 г. (изд.Тангра-Танакра)

¹² Йакут ар-Руми. Му’ джам ал-булдан. Бейрут, 1990. Т. 1. стр. 443.

¹³ Масуди. Мурудж аз-захаб ва ма’адину-ал-джавахир. Сайда-Бейрут, 1987. Т. 1. стр. 317—318.

(Атл – Волга) има остров, на който се укрива народа на 8) **Баслите**, от силните народи 9) Хазари и 10) Бушхи (българи), които идват тук на зимни пасища и се разполагат на изток и запад от реката. Островът се нарича „Черен”, защото „почернява” от многото събрали се **Басли**, населяващи го заедно със своите стада. Птоломей нарича този остров Грав¹⁴. Ръкавите на река Атл зад острова отново се съединяват и достигат Каспийско море, като отделят Сарматия от Скития...” и също “царицата, съпругата на хазарския владетел, произлиза от баслите”, т.е. е съществувала традиция, хазарските владетели да се сродяват с управленческия род на барсилите. Арабските автори (Ал Куфи, Ат Табари, Балами) също потвърждават това, като наричат сина на хазарския каган, обикновено Барс-бек или Барджил, описвайки събитията около похода на Джарах ибн Абдулах в Хазария в 721 г. (СХ-БИЕ)

Етнонимът “барсили” се предава от ислямските автори (персийски, арабски) като Бурджан. Арабските автори, обаче допускат и грешки при преписите като с термина “бурджан” понякога обозначават норманите и Скандинавия. Но това са изключения¹⁵.

Предположението че „барсили” или „берсула” е вариант на арабското „бурджан” пръв прави А. Булатов, имайки предвид един от основните башкирски родове „Бурзян” (Bořjan) без обаче да се задълбочава във въпроса¹⁶.

От същия произход (барсили / Барсилия) е названието **Варачан** – важен град в Хазария, смятан за централен град на Барсилия. Споменат е първо от Мовсес Каганкатваци във връзка с мисията на епископ Израил при кавказките хони, свързана с опита за покръстването им. Намирал се е на север от Дербенд и е бил столица на „Царството на хоните”. Във “великолепният град Варачан” е живеел техният владетел Алп Илтivar. Според арменските извори, Барсилия се нарича и “царство на хоните”. В арменската география „Ашхарацуиц” (VII в.) се казва: „... На север от Дербенд, в близост до морето се намират 51) царството на Хоните, на запад в Кавказ е градът на хоните, Вараджан (Варачан), а също градовете Чунгарс и Мсндр (Семендер). ...”. Градът Варшан е посочен от кагана Йосиф в писмото му до евреина Исак Хаздай ибн Шафрут. Ф. Минорский го отъждествява

¹⁴ Най-вероятно част от каспийското крайбрежие, ограничено от древното корито на Калаус и Волжката делта. Грав идва вероятно от латински *gravis* – голям, обширени или също нисък, глух, т.е. забутан, краен. Ако търсем връзка с черен, респ. тъмен, точен паралел е ст.вис.нем. *grāo*, род.п. *grāwes* – сив, тъмен.

¹⁵ Според Л. Шишманов и Т. Левицки, при изписването на „бурджан” често се наблюдават грешки в правописа, от средновековните преписвачи. Борис Н. Заходер обобщава информацията от различните арабски източници и установява, че Бурджан (*Burdjan*) е на север, но на картата, тази територия се простирала на широка полоса. Относно *Burdjan* в „Космографията” на Закария Ал Казвини се казва че тази земя е разположена между севера и запада: „*Burdjan* е широка земя на север. Денът там продължава четири часа, а ноща - тридесет часа, и после е обратно. Жителите вярват в магьостници и са езичници. Често воюват със славяните и са подобни на франките. Те са много вещи и сръчни в плавателното дело (навигацията)”. От контекста се вижда че в случая с *Burdjan* се означават земите на Скандинавия, а под бурджани се имат предвид норманите. Те са подобни на франките, често нападат славяните, езичници са и са добри мореплаватели. Нещата се обясняват от особеностите на арабската палеография. В арабски, *burdjan* може да се интерпретира като *turdjan*, *burdjal*, *lurman*. Ако думата е написана по-небрежно и без диакритични точки то може да се чете и като *Norman*. В средновековните арабски географически трактати, понятието „норман” се среща като *al-ludana*, *al-ludh'ana*, *al-urdmani*, *al-kudkana*, *al-mud'ana*. М. Ковалска забелязва че и друг арабски автор ибн Ал Изари, описвайки норманите посочва че те вярват в магьостници и са добри мореплаватели, което показва че и двамата са ползвали един и същ изходен текст. (OF-BAGW)

¹⁶ Булатов А. Б. Восточные средневековые авторы о башкирах // Археология и этнография Башкирии. Уфа, 1971. Т. IV. стр. 323.

със селището Башлы, на р.Артозен в Дагестан като предполага, че то отразява по-старото Барсли от барсили / варсили. В своята „Хазарска книга” или “Кузари”, Йехуда Халеви¹⁷ пиша за планината Варсан, където имало някъва пещера, почитана от хазарите като храм.

Виждайки очевидното сходство в названията Барсилия (Берзилия) и Вараджан / Варачан, М. И. Артамонов обобщава: “...названието на местността Баршалия в съобщенията на арабските географи, смятам че отговаря напълно на името на града Варачан у арменските автори, и дава достатъчно ясни указания за относителното местонахождение на племето барсили и страната Барсилия...”. Вижда се че арменското название Вараджан е близко с арабския топоним Бурджан. Във всички известни извори, с изкл. на византийските се срещат две фонетични конструкции: Б.р.дж.н (Бурджан, Вараджан, В.р.шан) и Б.р.з.л (Берзилия, Б.ршалия, Барсилия, Барсл, Берсула), които се различават по двата изходни корена *бурдж- (*burj-) и *берз-/*берс- (*berz-/*bers-), като в първия случай се прибавя суфикса -ан (-an), а във втория –ил/-ул (-il/-ul). Значението на корена е очевидно: *берз / *бурдж / *бурз е съотв. др.иран. (авест.), ср.перс. (пехлеви) и новоперс. (фарси) форма на думата “висок”, “велик / голям”, “светъл / блестящ”, “благороден”. Еволюцията на този корен добре се проследява в названията на “свещенната планина” у древните иранци Хара Березайти (Високата Хара, т.е. планина): Хара Березайти (Авеста), Хар-Бурз / Хар-Бурдж (араб. ф-ма Ал-Бурдж) (пехлеви) и Албурз (фарси), приело транскрипция Елбрус в руски. Относно тези два суфикса –an и –il / -ul, Салават Хамидуллин, смята че в първия случай имаме иранското оконч. за мн.ч., а във втория – индоевроп. (и осет.) умалителен суфикс. (СХ-БЕИ) Във формата използвана от Т. Симоката “барслет” откриваме сармато-аланския суфикс за мн.ч. –ta, сармато-аланската форма е *bardzelta*. В случая обаче не се отнася за умалителен суфикс, а за стария сарматски суфикс за мн.ч. –al, който в съвр. осет. се е съхранил само в понятията за родство и се поставя пред основния суфикс за мн.ч. –ta. (В. Миллер) В съвр. осет. *al* означава всички.¹⁸

Името на барсилите не е изчезнало безследно в Кавказ. В Равенския космограф, барсилите са споменати като място или народ разположен в близост до Колхида: „4. по-нататък, Именно от северната страна около Океана в съседство с гореупоменатата Велика Скития е разположена страната, наречена Колхия, Коркеон, Меланглион, **Бассаринон**. Тази Колхия, както казват, в основата си е пустиня. За тази страна разказва философът Пентесилей¹⁹”. (РАС-IV),(РАК) В случая въпреки неточностите в описанието на Колхия – Колкия или Източна Колхида, се виждат названията Коркеон – керкитите²⁰ на Плиний, Меланглион –

¹⁷ Йехуда бен Шмуел Халеви (1071 – 1141 г.) испански еврейски лекар, поет и философ. Книгата “Кузари” (Хазарска кинига) е философски трактат, написана като диалог между хазарския владетел и еврейски мъдрец, в който автора представя своите философски идеи и виждания за бъдещето на израелския народ. Тя е прототипа по който сръбският писател, поет и философ Милорад Павич (1929 – 2009 г.) написва своята книга “Хазарски речник” (1984 г.).

¹⁸ остагъци от подобна граматична констр. откриваме в обр. на мн.ч. в някои разговорни бълг. диал. форми: гърчуля (гърци), сърбуля (сърби), турчуля (турци), дъртиля (старци), женоря (жени), дечурлига (деца), и др.

¹⁹ неизвестен от други източници.

²⁰ предци на черкесите, абхозо-адигско племе.

меленхлените (Μελαγχλαινοι), озн. букв.: „облечени в черно“ споменати още от Херодот, след това и от Клавдий Птолемей, и Бассарион²¹ или Барсилия.

Турският пътешественик Евлия Челеби пише следната местна легенда, която научил за произхода на името на връх Елбрус: „Арабите наричат тази планина Абулджибал, което означава „баща на планините“. Персите наричат тези високи планини Кух-и Алборзи, защото в подножието им живеят планинците от племето борзи“. (ЭЧ-КП, /768-771/ ОГРОМНАЯ СТРАНА ТАУСТАН) Названието „Елбрус“ във формата „Ал Борзи“ първоначално се появява в писмота на хазарския каган Йосиф до Хасдай ибн Шафрут, датирано към 934 г. [Коковцев, 1932, с. 20, 74] Може да сравним „борзи“ с „боруските“ на Птолемей, според основателното мнение на А.З. Валиди Тоган²².

Немският учен Якоб Рейнегс посещава Кавказ в 1780 г. и съобщава че: „На Баксанските планини, пасат своите стада 160 бедняци от племето орузи“ [Reineggs, 1876, с. 263]. По същото време Й. Гюлденщедт (Гюльденштедт) също посещава този район и съобщава че населението на Баксан се нарича барзили и говорят тюркски език. (НВ-ЭПСК, стр. 100) Т.е. орузи = барзили.

В самото начало на XIX в. друг немски учен, Ю. Клапрот, съобщава: „Към карачаевците още принадлежи и живеещото на североизток от тях (кубанските карачаевци), на планинския хребет Чалпак (Джалпак), племе „урусби“. (НВ-ЭПСК, стр. 101) Жителите на Баксанската клисура в Балкария са известни като „урусбиевци“. Вероятният преход е станал от борзи → борси → (б)орси → урус, след окончателната им кипчакизация.

Грузинските източници от XIV – XV в. наричат земите на съвр. Балкария „областта Басиани“, което А. В. Гадло обяснява като изменено предаване на етнонима барзили. Според него грузинското название Басиани е възникнало под влияние на арменският вариант на името барзили, предаван с пропусчане на „р“ като базили, басли, с добавяне на грузинският суфикс за мн.ч. „-ани“ т.е. Ба(р)сиани → Басиани. (АГ-ЭИСК, стр. 67)

Вероятно етнонимът барзили се е съхранил и в Гудермеската област на Чечения в района на селището Брагуни, и Борасувотар на територията на Ингушетия. В района на сливане на реките Сунджи и Терек се намира областта **Брагун** или **Барагун**. (НВ-ЭПСК, стр. 130-131) През средновековието в района живее племето брагуни или борагуни, което се е кипчакизирано и днес са част от кумиките²³. Възможен е и друг произход, от вуругунди (вархонити, авари) останали в Кавказ, вуругундите са взели основно участие в етногенезата на съвр. лакци в Дагестан. В своето писмо до Хасдай ибн Шафрут, хазарският каган Йосиф съобщава за град-крепост в западните предели на царството му – **Бурк**, който най-вероятно отговаря на ранносредновековната крепост **Бургустан / Боргустан**,

²¹ мнението на Дилеман (Dillemann. La Cosmographie. P. 74)., че Бассарион отговаря на бастарните е невярно, предвид локализацията в близост до Колхида, а не до Дунавската делта, където са обитавали бастарните. Още по-странно и също невярно, е мнението на Й. Шнетц който чете „сармати“ Sarmaton (< (h)ac sarmaton). (АП-ВЕРКТ, стр.262, бел.332)

²² местоположението на боруските е твърде неясно, някои виждат в тях древното балтийско племе пруси, но предвид че Птолемей ги дава като съседи на саварите (савирите) и пагеритите (българите), това е напълно закономерно предложение.

²³ Ахмат ХУБИЕВ, учител-историк, с.Брагуны Гудермесского района Чечни. „О прошлом и настоящем борганов“. Опубликовано: газета "Елдаш/Времена" // 07.05.2010 : <http://kumukia.ru/modules.php?name=Pages&pa=showpage&pid=9524>

разположена в близост до Хумар, съвр.селище Рим-гора, на 17 км от Кисловодск. През VI – IX в. тук е имало селище и добре укрепена крепост. Тук са открити и много рунически надписи, разчетени от проф. Г. Турчанинов. А в своите предания, осетинците дигори съобщават за древна страна **Бурка** и нейния народ **Бурсаргае**, които обитавали, преди предците им да заселят този район. (Б. Алборов)

Барсилите са споменати дори и в китайската хроника „Суй-шу”, която е написана от Вей Чжен в периода 629-636 г., в описанието на „Западните райони”, като съседи на Византия: От Фулин (Fúlín) 拂菻 (*Phwitrəm*)²⁴ на изток, обитават: енку (*ēnqū*) 恩屈 (*ænkhwīt*), алан (*ālān*) 阿蘭 (*æālān*), беижуцзули (*běirǜjiǔlí*) 北褥九離 (*pəkñokkiwle*), фувахун (*fúwàhūn*) 伏嗚昏 (*bwikwahwən*) (вариант фувенхун / *fúwenhūn* 伏溫昏 *bwikwīnhwən*), разполагат с 20 000 войска.” Без да влизам в подробности с транскрипциите, идентификацията на тези народи е следната: енку (в ср.кит. *ænkhwīt* / *ænkhut*) > онгур, оногури, алан (*æālān*) > алани, беижуцзули (ср.кит. *bəirǜcu le*) > беручули > барсили, и фувенхун (*bwikwīnhwən* / *bu`cʰuəhuən*) > букухун > бугун > бугу(р) > пугури / бугури или българи. (ASh-EDoCh, стр. 240, 514, 290, 379)

Друга група барсили се установяват във Волжка България, където арабските източници ги съобщават като „берсула”, една от съставките участвала във формирането на волжките българи, заедно с есегелите, савирите и собствено българите. Трета група барсили се откриват в Мангишлак (пространството между Аралско и Каспийско море), за които пише в XIV в. Абу-л Фадл Аллах ал-Умари, наричайки ги “многочисленото племе бурджан”. Вероятно тези бурджани са в основата на башкирския род Бурзян. Салават Хамидуллин, смята че по-вероятно, башкирските бурзяни са дошли от района на Кавказ, като свързва с тях, появата на турбаслинската археологическа култура в VII в., в Долното Поволжие, която има изразени късносарматски черти и показва паралели със салтово-маяцката култура. Ю. С. Бикбов привежда в това отношение родовата легенда на бурзяните. Някога техните предци живеели до планината Кавказ. Техният владетел Бурджан имал трима сина, но пренебрегвал двамата по-стари заради най-малкия, който му бил любимец. Старшите синове се скарали с баща си, и с част от народа се преселили на север. В IX в. “турбаслинците”²⁵ са покорени от кангарското племе бажгирд (прабашкирите – башкорт, носителите на етнонима) и така, заедно със завареното угорско население (племената: *юрмат* – свързва се с унгарското племе *курт-гярмат*, *тархан-гайна* – свързва се с унгарското племе *тарян*, *еней* – свързва се с унгарското племе *еньо*, *нагман* – свързва се с унг. племе *ньок*, *кесе* – св. се с унг. племе *кеси*)²⁶ участват във формирането на башкирския народ. (СХ-БИЕ)

Интересен факт е че и днес в Североизточен Иран, в Западен Хорасан, окръг Дастуран, в южните подножия на Копетдаг има селище Барсил. Възможно е този топоним да е свързан с посочения от Птолемей народ „боргии”. Град със същото име Варучан, се споменава и в манихейски текст, но се е намирал в Средна Азия, в страната на кушаните. Така че може да се предположи че “боргииите” на Птолемей, отразяват тази част от българо-барсилската общност, която е останала в Средна

²⁴ произлиза от парт. и согд. транскр. на Рим, респ. Византия, „страната на ромеите” – *From*, заето в кит. *Fulin* и тюрк. *Purum*.

²⁵ късносарматски племена, носители на т.нар. турбаслинска археолог. култура в Южното Поволжие.

²⁶ Р. Кузеев прави тези аналогии съ съобщенията от К.Порфиригенет, племена участвали във формирането на унгарския народ, при преселението му в Панония.

Азия, в района между Херат и Хорасан и по-късно се е влява в кангарските племена, като се е предвигила към Мангишлак. Допълнителна информация за средноазиатските барсили, дават и древнотюркските скални надписи от Тесинската и Терхинската стели (Сев. Монголия, VIII в.), където племе барсили са споменати като огузско (тюркско) племе, а вождът им се казвал Беди Берсил, и е живял в VI в., след управлението на тюркския каган Бумин (542 – 552 г.). (СК-ААРИХ, стр.259) Огузите се формират основно от тюркизиранни късни сармати и кангари, в района на Средноазиатското Междуречие.

Произходът на барсилите е свързан с районите на Средна и Централна Азия. В арменските извори барсили (басли) и българи се приравняват много често. Напр. в описанието на едни и същи събития, М. Хоренаци съобщава за ба(р)сили, а Вардан Велики (Аревелци) – за българи. Оказва се че народи с подобни имена, са обитавали в районите разположени непосредствено в, и на север от крайните източни разклонения на Тяншан. Там китайските хроники “Хан-шу” и “Хоу Хан-шу”²⁷ съобщават за Чеши (Cheshi) 車師, Пулей (Pulei) 蒲類, Беилу (Beilu) 卑陸, а съотв. транскрипции в тази епоха (III в. пр.н.е.- II-III в.) са съотв. “kasrij” или касири (хазари), “párwəč” / “páruts” – паруч, паруч или барсили и “peruk” – пурк / пург – пугури или бугури, бургари / българи. Правилността на транскрипцията се потвърждава от съхранените две названия на езера в района – **Баграш-кул** до Карашар и **Баркул** до Урумчи. (ЖВ-ППДБ) Т.е. същите народите които са живеели съвместно в Кавказ, по-рано са обитавали Източен Тяншан и са били свързани с тохарските, и вероятно с източноиранските народи, а тяхното предвижване на запад съпада, с ранния етап от преселение на народите, свързан с появата на народите унищожили Гръко-Бактрия (юечжи-тохари, усунь-аси / асиани, саиван – царски саки или сакараули / сакаравали).

За изясняване на етимологията на названието барсили, спомага и по-ранното общо название на тези народи в китайските извори – “чи-ди” 赤狄 което озн. “огнени варвари” и “бей-ди” 白狄 – “бели, светли варвари”. Аналог. може да се посочи пр.индоевроп. *bhærg-, в древноиндоар. bhárga, санскрит prakāśa, дардските ез. pahār, pohar, др.иран. bark/brak, перс. barraghē, белуджи brah – блясък, светъл, бял, светлина, огън, таджик. barq - мълния, хотаносак. baljs (с преход r>l)– ярък пламък, горящ. Или барсили – ярки, огнени. Аналогично е и зн. на пург – пугури – огнени, съотв. бълг-ари, от тох. pālk – огън, блясък, и касир, от тох. *kas-/kus- блясък, светъл, бял. (по-подр. вж. том II, и в (ЖВ-ППДБ) Връзката на барсили с тюрк. дума барс – леопард, тигър, пантера, не почива на никакви изворови и лингвистични данни.²⁸

²⁷ “История на Старшата династия Хан” от Бан Гу, и “История на Младшата династия Хан” от Фан Е.

²⁸ тюрк. bars – рис, пантера, тигър, се използва само като съставна част от jolbars / julbaris / džolbars / žolbaris, където jol / jul / džol / žol озн. път, втор.зн.: линия, ивица, т.е. животно със шарена козина на линии или тигър. В монг. bar, др.монг. bars, ТМ (солонски) bari – тигър. Предполага се че тези думи са перс. заемки от перс. pars, fars – леопард, дива котка, рис. (ССТМЯ-1, стр.72) В перс. това са древни заемки от хетски pars, fars, nappars означава леопард, тигър, е заимствано от по-древното хатско ха-prasun. В пр.индоиран. prdā, санскрит prdākus, согд. pwr`nk (pūrānk), пехлеви, тадж. palang, осет. færank, кушанобактр. parlaggozino, пуш. prānga, prāng, ягн. palang, дард. parjām, кхов. purdum, plik – леопард, барс, перс.

Интересно е дали едноименната българската етнографска група в Македония “барсяци / варсяци” има връзка с барсили? Изхождайки от съобщеното в “Худуд ал алам” не би трябвало да има съмнение. Според БЕР, произходът на думата е неясен²⁹, но е позната интересната аналог. бълг. диал. дума **брес** / **брез**³⁰ – бял, светъл, но и висок³¹, откъдето и **бърс**-яци.

П. Голийски е изцяло на това мнение и привежда интересни доказателства. Названието е свързано с областта Березития в Македония. Също през XIV в. в Македония са разпространени българските имена Варсак, Барсак, Барчула. През XIII в. около Одрин съществува местността Варсикини (гръцизиран вариант на Варсак). През XVI в. в Щипско е записано име на село Варсак, което Ст.Веркович отбелязва през 60-те год. на XIX в. като Варсаково. В Азърбайджан на р.Аракс също има селище Варсан. Всичко това показва, че имаме древнобългарски произход на етнонима **бърсяци / варсяци**, свързан с племето барсили. (ПГ-БКА, стр. 432-433)

В това отношение интерес буди “Земята Бърса” – района около Брашов в Трансилвания (в нем. Burgenland), спомената в документ от времето на унгарския крал Ендре II в 1211 г., с който поканва рицарите от Тевтонския Орден, да създадат свои военни структури за война със „езичниците кумани”. В следващите 11 години, „братята-монаси” осъществяват ред успешни военни акции срещу куманите и укрепват унгарските погранични крепости в Карпатите. Обикновено Брашов се обяснява с хипотетичното куманско *barasu* – крепост, но много по-вероятно тази земя се е наричала Барсилия / Баршилия, и води началото си още от Аварския каганат, обитавана от българите (барсили), които били подчинени на Кубер?

Обикновено се приема че племето берзити е славянско. Важно е също да се спомене, че в нито един византийски източник (както и арабозичен) територията на това племе не е наречена Склавиния (респ. Славиния / Сакалиби), а Берзития / Бурджан. Това обстоятелство не изключва възможността областта да е населявана

parwānak - рис. (L-IAIL) В гръцки *παρδαλς* – барс, леопард, навлязло вторично в някои български говори като *пардал* – леопард. (СИ-ПРОД,стр.338) Също в гр. *πάρδος*, лат. *pardus* – барс, рис, се смятат за ирански заемки. Интерес представлява кит. ^{ᠪᠠᠣ}, съвр.ф-ма *báo*, в др.кит. *prēkwš, prēkēw*, клас.ст.кит. *prēwh*, еп. Хан (Запдна Хан) *prjāwh*, (Източна Хан) *priāwh*, зн.: леопард, шарен, петнист, показващо далечен сино-кавказки паралел с хатското понятие.

²⁹ Българ. етимолог. речник, том 1, стр.104.

³⁰ **брез** - човек с бял перчем или животно с бяло петно на челото, което обаче се извежда в БЕР от бреза. Аналогични синоними са **барс**, **барз** – коза с бяла козина по муцуната, около устата, **брес** – добитък с бяло петно на главата, **брешко** – бивол с бяло чело, диал. думи от с.Радовене, Врачанско. (XX-ГРВ-БД-IX, стр. 226, 230) Основата е корена ***барс-/*бръс-**, означаващ, светла коса, рус, светла козина (за животно). Аналогична осетинска дума е в осет. ирон. *bursær, burxil*, дигор. *borsær, borxelæ* – русокос, блондин. (ИРС), (ДРС) Това показва че връзката с *бреза* е изцяло съмнителна, и е посочена в БЕР, единствено поради липсата на подходящ славянски корен. Посочената етимология я дава и И. Т. Иванов в своите публикации!

³¹ Относно семантичната връзка “светъл-висок” може да посочим още в тадж., шугн., ягн., вах., кхов. *barzangi*, вах. *borzangi*, сар. *burzangi*, бел. *buzlangi* – великан, исполин. (ИС,К-ЭСВЯ, стр. 94-95) В тох.(б) *warsāo*, *warsāim*, в тох.(а) *wāsri, wshri* – планинска ливада. (DA-DT-b) В пущ. *warsak, warsakaey* – планинско било, в бълг. **обръшь** – високопланинска поляна, пасище, заето и в румънски като аналогичното *obreză*. (БЦ-ИБЕ-2, стр.42) В нурист. (кати) *barz* – планинско пасище, но отново стигаме до протоирански **barzaka* – височина и висок, бял, светъл, респ. в памирските ез. *barzangi* – великан, исполин. Като друга възможност може да се посочи в осетински *bardžын / bargin, bargun* – сила, власт, *bardz* – група, много хора. (ИРС) Все пак **Барсили**, респ. **барсяци, варсяци** – жители на страна богата на планински ливади, може да възникне само като вторично название, и то придобито в Кавказ, а не като самоназвание, което е било семантично свързано с блестящи, огнени, светли и т.н.

от славяни, но чистия славянски произход на берзитите е поставен под съмнение. Генадий Литаврин смята, че Берзития е представлявала военно-териториален славянски съюз-пред държавно образувание, чието име идва от ръководещото съюза племе. На по-ранен етап, Георги Баласчев изказва хипотезата, че името Берзития има тракийски или романски основи. Веселин Бешевлиев предполага, че в състава на Берзития са влизали освен славяни и Куберови българи, което е определило избора на кан Телериг да насочи вниманието си към тази област и с армия от 12 000 да пресели, част от населението в България. Омелян Прицак намира, че названието “берзити” произлиза от хазаро-българското име на рода / племето *Барч*. Тезата на Прицак, въпреки протюркските му заблуди, въобще не е за подценяване, като се има предвид, че и днес в близост до Охридското езеро на територията на днешна Албания съществува селище Барч. В по-ново време и някои български учени приемат, че племето берзити е древнобългарско племе, тъй като един от българските клонове е известен под името Барсили. Поради тази причина считат, че кан Телериг е цял фактическо присъединяване на съплеменници в пределите на българската държава, което впоследствие е осъществено от кан Персиан. (АС-БПСР)

Тук трябва да споменем, че и името на още едно смятано за “славянско” племе – сагудатите, е изцяло от сармато-алански произход. В осет. ирон. *sygъdæg*, дигор. *sugъdæg* – чист, свят, огнен, респ. осет. форма в мн.ч. е *sygъdægtae / sugъdægtae* – чистите, или огнените. Думата произлиза от **sygъdæ / *sugъdæg* – огън, пламък, пречистен с огън, предвид свещеното значение на огъня. (ИРС), (ДРС) Подобна версия може да се изкаже и за *велегезитите*, които вероятно носят името на свой предводител *Велегес* или *Вологес*, име показващо ирански паралели, във връзка с перс. *wala, walla, walah* – сила, силен и талиш., гилия., перс. *gejz*, белуджи *[h]əsədd*, пуш. *ghuaşşh*, хинди-урду *gazbī*, маратхи *ghusā* – гняв, пехлеви *gōshn*, осет. *gocыæf* – сила, *qonc (къonc)* – гняв, т.е. *Вологес*, източноиранско, партияноско име означаващо „силен гняв”. Името на техния архонт *Акамур*, също показва ирански произход, от индоиран. **ak-* издигнат!

Традиционно смятаното, масирано славянско присъствие в Македония, през VI – VIII в., напоследък е сериозно оборено от проучванията на съвр. “македонски” археолог проф. д-р И. Микулчич, изложено в книгата му „Средновековни градове и твърдини во Македония”. Най-изненадващата теза на автора, включително и за българските историци е, че територията на днешната БЮРМ (република Македония) във вековете на създаването и укрепването на българската държава е била ненаселена земя. Според д-р Микулчич „...след най-жестоките варварски нападения между III – V в. и особено варварските нападения през VI в., „домашното” (ромейско, в основата си от елинизирани траки, дарданци, антични македонци) население напуснало укрепените селища в нашите краища и се изселило в Солун, Цариград и Анатолия”. Но то не е било заместено от славянската вълна, заляла Балканите в V – VII в. Те преминали през Македония и се заселили в земите на днешна Гърция. „Славяните... само преминали през тези земи - пише Микулчич, “опустошени преди тях, без (обитаеми) ромейски селища и поради това непривлекателни. Те се населили в средиземноморската част на Гърция, с мек климат и до морето, място което е привличало толкова народи от Севера”. Главното доказателство за този исторически факт Микулчич вижда в “пълното

отсъствие на археологически, материални следи за присъствие на славяните в „нашите краища“ (т.е. Македония) в VII – VIII в. и по-голямата част от IX в.”. Македонският автор смята, че византийската реокупация на македонските земи в края на VIII в. е засегнала само южната им част, т.е. териториите, които днес са в Северна Гърция.

Според Микулчич първите заселници в Македония били българите на кан Кубер – брат на Аспарух. “Това прабългарско племе, заселило Битолското и Прилепското поле, създадо полунезависима държава и след време...” твърди Микулчич, “...заело територията до Корча и Елбасан (днес в Албания). Това означава, че с прабългари били населени и полетата на Ресен и Охрид, т.е. около 1/3 от днешна Македония”.

По-нататъшното заселване на Македония се свързва с „Бугарското освобождение на Северна Македония”. Микулчич смята, че процесът е започнал “до 807 г. от водачот на Бугарите во Панония Крум, избран за каган³² на сите Бугари”. С проникването на българите започнала и „обновата на твърдините”, останали от римляните в Македония.

Българите започват и създаването на градовете в Македония и организирания градски живот. Освен че възстановяват старите градски селища те създават и нови градове на базата на т.нар. аули, появили се в Македония „паралелно со придвижването на Бугарите на запад”. Такъв според Микулчич е „градот Равен во кой, от кнез Борис ги покръстувал брегалничките словени и во кой поставил епископ”. Огромни прабългарски аули Микулчич локализира край Прилеп, Девол и Преспа, или там където днес живеят бърсяците. „Има индикации за още няколко аула в нашите краища” съобщава авторът, “но тази проблематика досега въобще не е изследвана у нас”. Ясно поради какви причини. В подкрепа на тезата си за българското заселване на Македония, Микулчич привежда материални следи от аулите в с.Чемрен и Прилеп, Кичево, Девол, Кавадарци и Тетово. Това са прословутите древнобългарски амулети – човешка глава на кон³³, печати с типични български тамги, коланни токи и пр., за които авторът пише, че спадат към културата на Плиска-Преслав.

Любопитно е предположението на автора, че името на прочутата македонска планина Плетвар³⁴ е от прабългарски произход и е дадено поради преградния си зид, издигнат от Мануил Ивац, войвода на „Бугарския цар Петър Делян”.

За древнобългарското присъствие говорят и двете съкровища³⁵ открити по време на II-та св. в-на край Врап и Ерсек до Елбасан. Тук, в Македония, Косово и Южна Албания, представляваше едно неразделно цяло – “Долната земя Охридска”, по-късно наречена **Кутмичевица**³⁶ се оформя ядро на българска етногенеза, идентично с “Горната земя” или Дунавска България на Аспарух.

³² титлата каган е непозната за българите.

³³ познати и при аланите в Кавказ, както и при носителите на салтово-маяцката култура.

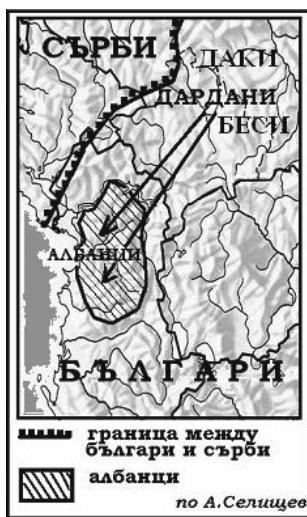
³⁴ Вж. обочиранското *vara* – укрепено място, стена. В унгарски се среща старобългарската заемка *várda* – укрепление, от **вардъ** - пазя. (БЦ-ИБЕ-2 стр.169) В осет. *uard* – пазя, парт. *w'rtik (wärtik)* – щит, в унг. *wert* – щит е сарматска (б.а. възм. и древнобългарска) заемка. В удмурт. *vordьны* – пазя, съхранявам (иранизъм). Абаев посочва изходното древноиран. *warθra (warthra)* – покривам, обграждам, защитавам, авест. *wərəθra (wəṛəθra)* – доспехи, броня. (ВА-С-4, стр.50-51)

³⁵ според разпространеното на Запад мнение, което обаче не е необоримо и по-скоро е пример за слаба осведоменост, те са аварски по произход.

³⁶ от иранските думи **kut* – ниськ и **meka* – земя, т.е. „Ниска, или Долна земя” - Долната българска земя!

От всичко казано до тук, може да заключим че, барсилите са били важна, може би и основна част от българите подчинени на Кубер. Той, както и брат му Алцек, се появяват сравнително късно в Авария, едва след смъртта на Кубрат (665 г.), а бърсаците/берсити са известни още поне 40 год. по-рано. Това показва, че сред племената увлечени от аварите, в Панония се преселват освен котраги (кутригури), също барсили и оногури. Названието Оногурия (Оногурската марка) се съобщава от франкският крал Людвиг Немски, в грамота от 08.05.860 г., която описва земите подарени на манастира Матзее, където споменава *Uuangariorum marcha*, 2-3 десетилетия, преди появата на маджарите в Панония, т.е. топонимът не е свързан с унгарци и Унгария. Явно аналогична по произход е и “Земята Бърса” около Брашов. С масираните нападения на аварите към Западните Балкани, в Македония прониква българското ядро, вероятно и със славянски примеси, което оформя бъдещите “бърсяци”. По-късно българският елемент се засилва с втората вълна – преселението на Кубер.

С Кубер идва и голяма група местно трако-гето-дарданско население, т.нар.



“сермесианци” византийско население отвлечено от аварите и заселено в околностите на Сирмиум. Една част от това население, което пази родния си гето-дардански език се заселва в района на съвр. Средна Албания и дава начало на археологическата култура Комани-Круя, чийто носители са ядрото на бъдещия албански (арбански) народ. Друга част, която вече е възприела латинския и гръцкия език, заселила се основно в Тесалия, Южна Македония, Епир, дава начало на гръкоезичните каракачани и латиноезичните куцовласи. Част от тези “власи” след векове ще мигрират обратно на север в Карпатите, като подвалстно граничарско население на Унгария, за да дадат началото в XIV в. на съвр. румънци (власи и молдовци), съвместно со остатъците от куманите (рода Басар-оба, или Басараб) в Долнодунавската равнина, Буковина и между

Източните Крапати и р. Днестър.

Самата култура “Комани-Круя” (VI – IX в.), показва твърде интересни археологически характеристики, според нейния изследовател, Никос Чаусидис. Той групира известните хипотези за произхода и в четири групи: 1) Носителите са византийско, християнско население. 2) Носителите са автохтонно население, незасегнато от романизация и християнизация. 3) Носителите са представители на неизвестна група, заселила се по време на “Великото преселение на народите”. 4) Носителите и са представители на група показваща паралел със салтово-маяцката култура (т.е. българите). Чаусидис се аргументира с характера на различните накити откривани в арела на “Комани-Круя”. По своя характер те са езически, напр. зооморфни приложения изобразяващи птици, кон вписан в кръг, или изображения на “богиня” в родова поза. Срещат се и фибули със звездовидна форма, разпространени в Панония и северното Черноморие. Амулети “кон вписан в кръг” са типични за салтово-маяцката култура, респ. за *аланите* и *българите*. Към

находките от “Комани-Круя” се причисляват и вероятно и съкровищата³⁷ от Вrap (от алб. *vrap, vrapa* – бяг, бърз) и Ерзекия. Според Чаусидис, главно участие във формирането и` взема населението което в периода 668-680 г. се изселва от Аварския каганат, под водачеството на Кубер. Това са българи (кутригури, барсили), славяни, но и старо население от гето-дако-дардански произход, което е обитавало историческата област Сирмиум (Срем), Горна Мизия. Кубер се установява в Керамийското поле, където създава собствено държавно формиране. (НЧ-РКСМ) Изхождайки от аргументите на Чаусидис, може да предположим, че именно сред „сермесианците” (жители на Сирмиум / Срем) са преживявали предците на съвр. албанци, които като подчинено население на Кубер, мигрират към сегашната си родина заедно с българите и в следствие се обособяват в непристъпните планини на Северна и Средна Албания.

Създаването на Куберовата „втора“ България на Балканите има своите особености. Първоначалното статукво не задоволява “сермисианите”, които започват на групи да бягат в земите под пряката власт на императора, най-вече в Солун. Опитите на Кубер да пресече тази нежелателна тенденция нямат очаквания резултат, въпреки увещанията, че единството на “общия народ” трябва да се запази. Тогава Кубер и най-приближеният до него “съветник” Мавър замислят план за превземането на Солун. След осуетяването замисъла от страна на ромеите Мавър с подчинените му дотогава в самия Солун българи е отведен в Константинопол, а по-късно – произведен в “патриций и архонт” и заселен заедно с хората си в областта на Родопите, т.е. така във византийските владения, възниква още едно ядро на българска етногенеза. Той и отгук поддържа връзки с Кубер, но скоро те са прекъснати от ромейските власти. Най-вероятно опитът за завладяването на Солун е към 686-687 г. Неслучайно император Юстиниан II (първо царуване: 685-695) организира наказателен поход срещу българите и солунските славяни. Когато говорят за българите, византийските хронисти не ги делят на “Аспарухови” и “Куберови”! Жертва на тази война става братът на Кубер – Аспарух, тъй като хазарският зет Юстиниан II, успява да провокира хазарите да нападнат Аспарух от североизток, и първият владетел на “Горната земя Българска” загива в сражение с тях (измаилтяните) най-вероятно в 695 г. (година на овена), около Дунавската делта. Това означава че в края на VII в. “двете Българии” са вече единен “организъм” и започва изграждането на “двете крила”, които в следващите векове ще се обединят в едно, заедно с Родопите – при кан Персиян.

Изследванията показват, че територията на Куберовите българи е била обширна: както триделното “Керамисийско поле” на Прилеп, Битоля и Лерин (Флорина, в Гърция), така и околни земи, вкл. на територията на съвременна Албания, или с други думи – ядрото на Куберова България са земите на етнографската “македонска” (българска) общност “бърсяци”. Спекулациите на антинаучната “македонистка историчарска школа” в Скопие се стремят да игнорират изцяло, ролята на Куберовите българи, във формирането на съвр. македонци, който трябва да 100% “македонски словени”. И най-много се набляга на тяхната мнима “малобройност”, опровергана от честни изследователи като Микулчик.

³⁷ Открити по време на II св.в-на от германците. Намират се в частни колекции и Метрополитън музеум (Ню Йорк). Й.Вернер свързва Вrap с българите на Кубер. (ЪJ-АНКМ)

След провала на Мавър общността намалява, но няма основание да се мисли, че Куберовата България изчезва – напротив, берзитите и бурджаните са известни даже и през X в., и по-късно. Всичко това предполага демографски потенциал от десетки хиляди семейства и това е основата, гръбнака на населението край Вардара, а славяните, доколкото ги е имало са по-късна добавка и спойка във формиращата се българска народност, както тук в “Долната българска земя”, така и на север – в Мизия, в “Горната българска земя”.

Преди време покойния проф. Йордан Андреев, а независимо от него и проф. Станислав Станилов, изказаха предположението, че кан Крум е произлизал не от т.нар. Панонски българи, подвластни на аварите, (теза, която не се подкрепя от конкретни доказателства), а вероятно от общността на Куберовите българи. Основанието за подобно предположение се крие в онова, което Николай Мистик пише на цар Симеон Велики в едно от своите писма - че българите са “откъснати клони” от племето на аварите или “аварски роби и бегълци”. В подкрепа на това може да се мисли че Кубер и Алчек, са били в някаква родствена връзка с управляващата аварска династия, тъй като първоначално след смъртта на Кубрат, получават убежище при аварите. Най-вероятно, тяхната майка, жената на Кубрат е била аварка, предвид факта че в началото на своето управление Кубрат е васал на аварския каган Баян, и първородния му син носи същото име Баян (Батбаян). Отношенията сюзерен-васал, са се скрепвали най-често и с династичен брак, като дъщерята (или сестра) на сюзерена, става съпруга на подчинения владетел – васала.

Анна Комнина (XII в.) също посочва потеклото на Самуил от династията на българския владетел “Мокрос” (изопачено от “Кромос” / Крум), което би могло да има хипотетична връзка отново с рода на Кубер. Не е лишено от смисъл да се допусне, че след междуособиците в средата на VIII в., свързани с краткото управление и честите смени на родовете Вокил (Укил) и Угаин, в един момент в Плиска отново са потърсили владетел от старата династия Дуло, чиито наследници биха могли да бъдат открити единствено сред потомците на Кубер. Колкото и хипотетични да си остават тези разсъждения, те не трябва да се изключват по принцип в опитите ни да осмислим многото загадки на българския VIII в. А обединението на двете България, прави внукът на Крум – Персиан. (ПП-ВБДМ)

Използвана литература:

(АГ-ЭИСК) – А. В. Гадло. Этническая история Северного Кавказа IV-X вв. Л.1979.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/Gadlo_EISK.djvu

(АП-ВЕРКТ) – А. Подосинов. Восточная Европа в римской картографической традиции. М. 2002 г.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/A_Podosinov_Vost_Evr_Rimskoy_kartogr_tradicii.djvu

(АС-БПСР) – А. Съботинов. Българският произход на Самуиловия род. С. 2005 г.

(БЦ-ИБЕ-2) – Беньо Цонев. История на българския език. Том – 2. С.1984 г. (фототипно издание)

(ВА-С-4) – В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том IV. U-Z. Издательство Академии наук СССР, Ленинград, 1989 г., 326 стр. http://www.allingvo.ru/LANGUAGE/etimolog_slovar.htm

(ГИБИ-3) – ГРЪЦКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ. том III. Съст. и ред. Иван Дуйчев, Геновева Цанкова-Петкова, Василка Тъпкова-Заимова, Любомир Йончев, Петър Тивчев. Издание на Българската Академия на Науките. София, 1960 г.: <http://www.promacedonia.org/gibi/3/index.html>

(ДРС) - Ф. М. Таказов. Дигорско-русский словарь (30 000 слов). Владикавказ. 2003 г. Уеб-сайт: www.allingvo.ru

(ЖВ-ППДБ) - Ж. Войников. Произход и преселение на древните българи. Кавказки и азиатски пралали. (В търсене на нов отговор на стария въпрос). С. 2013 г. (изд. Сиела)

(ИРС) – Иронско-русский словарь. (28 000 слов) «ИР» Орджоникидзе 1970 г. - http://www.allingvo.ru/DIC/iron-rus_dictionary.htm

(ИС,К-ЭСВЯ) - И. Стеблин-Каменский. Этимологический словарь ваханского языка. С-П. 1990 г.

(НВ-ЭПСК) – Н. Г. Волкова. Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа. М. 1973 г.

(НЧ-РКСМ) - Никос Чаусидис. Релације између "Комани"-културе и "Салтово мајачке"-културе и проблем порекла њихових носилаца. Извор: "[Становништво словенског поријекла у Албанији](#)" - Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Цетињу 21, 22 и 23. јуна 1990 г. Уеб-сайт: [Пројекат Растко](#) адрес на статијата - <http://www.rastko.org.yu/rastko-al/zbornik1990/ncausidis-relacije.php>

(ПГ-БКА) – П. Голийски "Българите в Кавказ и Армения (II-X в.) С. 2006 г. (изд. Тангра-Танакра)

(ПП-ВБДМ) - Пламен Павлов. ВТОРАТА "БЪЛГАРИЯ В ДНЕСНА МАКЕДОНИЈА ПРЕЗ VII-IX ВЕК.": <http://avtorski.pogled.info/article/42866/Vtorata-Balgarriya-v-dneshna-Makedoniya-prez-VII-IX-vek>

(РАК) – РАВЕННСКИЙ АНОНИМ, КОСМОГРАФИЯ. Северо-Восточная Европа в "Космографии" Равеннского Анонима". Текст воспроизведен по изданию: Северо-Восточная Европа в "Космографии" Равеннского Анонима // Восточная Европа в исторической перспективе. К 80-летию В.Т. Пашуто. М. 1999.: http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Ravenn_geogr/text.phtml?id=1167

(СИ-ПРОД) - Стефан Илчев. Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. С. 1998 г.

(СК-ААРИХ) – С. Клящорный. Азиатский аспект ранней истории хазар. Сборник "ХАЗАРЫ, Евреи и славяне". том -16. М. 2005 г.

(ССТМЯ-1) - Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-1 (А-Нг). Издательство „Наука“. Ленинград 1975. Отв. редактор В.И.Цинциус. Сканирование: Александр Лиджиев (Элиста), 2005 г. Уеб-сайт: „Monumenta altaica“ - <http://altaica.narod.ru/tms.htm>

(СХ-БИЕ) – Салават Хамидуллин. Бурджаны в истории Евразии.: <http://komartky.ru/ru/history/391-burdzhany-v-istorii-evrazii.html> и http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/S_Hamidullin_Burjgan_v_Evrazii.pdf

(XX-ГРВ-БД-IX) – Христо Хитов. Речник на говора на с.Радовене, Врачанско. Българска Диалектология, проучвания и материали. Книга – IX, издателство на БАН. София – 1979 г.

(ЂЈ-АНКМ) - Ђорђе Јанковић. Археолошко Наслеђе Косова и Метохије. Археолошка сведочанства о пореклу Албанаца и потомцима Илира: <https://sites.google.com/site/crkvenakosovu/>

(ЭЧ-КП, /768-771/ ОГРОМНАЯ СТРАНА ТАУСТАН) – ЭВЛИЯ ЧЕЛЕБИ. КНИГА ПУТЕШЕСТВИЙ. СЕЙАХАТНАМЕ (ЗЕМЛИ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА, ПОВОЛЖЬЯ И ПОДОНЬЯ). (пер.: под ред. А. Д. Желтякова) Текст воспроизведен по изданиям: Эвлия Челеби. Книга путешествия. (Извлечения из сочинения турецкого путешественника XVII века). Вып. 2. Земли Северного Кавказа, Поволжья и Подонья. М. Наука. 1979 г.: <http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

(ASH-EDoCh) – Axel Schuessler. ABC ETYMOLOGICAL DICTIONARY OF OLD CHINESE. University of Hawai'i Press Honolulu. 2007.: http://www.turuz.info/Sozluk/0299-ABC-Etymological_Dictionaryof%20old%20chinese.pdf

(DA-DT-b) – Douglas Q. Adams A dictionary of Tocharian B, Leiden Studies in Indo-European 10, Rodopi: Amsterdam - Atlanta, 1999 <http://ieed.ullet.net/tochB.html>, <http://www.win.tue.nl/~aeb/natlang/ie/tochB.html>

(L-IAIL) – A. Lubotsky. Indo-Aryan inherited lexicon.: <http://www.indo-european.nl/cgi-in/main.cgi?root=leiden>

(OF-BAGW) – Olga B. Frolova. St. Petersburg. About the ethnic name "Burdjan" in Arabic geographical works. The third Nordic conference on Middle Eastern Studies: Ethnic encounter and culture change. Joensuu, Finland, 19-22 June 1995. <http://www.hf.uib.no/smi/paj/Frolova.html>

(RAC-IV) - Ravennatis Anonymi Cosmographia, liber IV. Уеб-сайт: <http://encyclopedie.arbre-celtique.com/cosmographie-de-ravenne-6237.htm>

(ZM-SyCh, Book 12, CHAPTER VII) – 'Zachariah of Mitylene / Zacharias Rhetor' The Syriac Chronicle <http://www.tertullian.org/fathers/zachariah12.htm>